

СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ В КОНТЕКСТА НА АГРОСТАТИСТИКАТА

Доц. д-р Поля Ангелова

Катедра „Математика и статистика”

СА „Д. А. Ценов” – Свищов

Резюме: Системата за земеделска счетоводна информация (СЗСИ) е частично представително изследване на доходите и икономическата дейност на земеделските стопанства в Европейския съюз. В неговия обхват са включени стопанствата с пазарна насоченост, които са поле за формиране на извадката от отчетни единици. В статията са представени методологическите концепции на СЗСИ, като се акцентира на базовите дефиниции и индикатори за характеризиране дейността на земеделските стопанства. Изяснени са критериите за типологията на Общността за земеделските стопанства, начинът на подбор на отчетните стопанства и е описано съдържанието на земеделския счетоводен отчет, използван за определяне на доходите. Очертани са особеностите на функциониране на СЗСИ в България и е извършен статистически анализ на основните производствени и икономически резултати от дейността на земеделските стопанства за периода 2004-2009 г.

Ключови думи: Система за Земеделска Счетоводна информация (СЗСИ), земеделско стопанство, европейска типология, производствена специализация, икономически размер, брутна стандартна разлика

JEL: C1, C8, Q1

FARM ACCOUNTANCY DATA NETWORK (FADN) IN THE CONTEXT OF AGRICULTURAL STATISTICS

Assoc. prof. Polya Georgieva Angelova, Ph.D.

Department “Mathematics and Statistics”

Abstract: The Farm Accountancy Data Network (FADN) is a partial representative survey for evaluating the income and economic activities of agricultural holdings in the European Union. The survey covers only holdings that are considered market-oriented or commercial and they form the field of observation. In this paper we present the methodological framework of the FADN survey with the emphasis on the basic definitions and main indicators describing the activities of the agricultural holdings. Further we clarify the criteria used for the stratification of the holdings, the sampling methods and the contents of the Farm Return questionnaire. More attention is focused on the specific application of the FADN in Bulgaria with statistical analysis of the main economic results of the agricultural holdings for the period 2004 – 2009.

Key words: Farm Accountancy Data Network – FADN, Community typology of holdings, Type of farming, Economic size, Standard Gross Margins

JEL: C1, C8, Q1

Въведение

Изграждането на Системата за Земеделска Счетоводна Информация (СЗСИ) в България е резултат от поетите ангажменти на страната в процеса на присъединяване към Европейския съюз. СЗСИ, като информационна система за доходите на земеделските стопанства, действа в общността от 1965 г. и се използва като основен инструмент при определяне на Общата селскостопанска политика, както и като средство за мониторинг на ефективността на селскостопанската дейност.

Методологическата подготовка за въвеждане на системата в България започва през 2002 г. в рамките на проект по програма ФАР. През 2002 г. е проведено пилотно проучване, в което участват 91 земеделски стопанства от девет административни области. Проучването няма представителен характер поради малкия брой единици, но служи за тестване на инструментариума на наблюдението. През следващите години методологията и организацията на СЗСИ се доразвива и усъвършенства. Отдел „Агростатистика” към Министерството на земеделието и храните е органът, който въвежда и поддържа функционирането на системата в съответствие с европейските изисквания. Така е осигурен и административният капацитет за осъществяване на дейностите по набиране, обработка и анализ на данните.

Целта на настоящата статия е да се анализират състоянието и тенденциите в доходите и икономическите резултати от дейността на земеделските стопанства в България, установени чрез СЗСИ, за периода 2004-2009 г.¹ За реализирането на целта се поставят две изследователски задачи:

Първо - да се представят основни елементи на европейската методология на СЗСИ, като система за отчитане на доходите на земеделските стопанства в общността;

Второ - да се извърши статистически анализ на структурата и динамиката на резултатите от икономическата дейност на земеделските стопанства въз основа на данни от изследването на СЗСИ.

I.

Развитието на европейското земеделие и Общата селскостопанска политика изискват наличие на обективна, достоверна и релевантна информация за стопанската дейност и доходите на земеделските стопанства в зависимост от тяхната производствена специализация и икономически размер. Периодично провежданите изчерпателни преброявания и извадковите анкети за структурата на земеделските стопанства осигуряват моментна снимка на състоянието на селското стопанство в отделните държави и на европейско равнище. Те обаче не могат да характеризират доходите и производствената специализация на стопанствата с пазарна насоченост, които са динамична величина и се изменят ежегодно.

Ето защо през седемдесетте години на XX в. поетапно се създава специализирана система за тяхното отчитане (*Farm Accountancy Data Network – FADN*), която се провежда ежегодно като частично извадково наблюдение на европейско ниво.²

¹ За периода след 2009 г. не са публикувани официалните резултати от наблюдението.

² Regulation No 79/65/EEC of the Council of 15 June 1965 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Economic Community. OJ No 109, 23.6.1965, p. 1859/65.

Настъпилите икономически и структурни промени в резултат на приемането на нови страни-членки изискват привеждане в съответствие на СЗСИ с новите реалности и национални особености на земеделието в страните от Централна и източна Европа. Поради многократните промени в първоначалната методология на наблюдението, Европейската комисия приема решение за неговото кодифициране. Методологията и организацията на СЗСИ понастоящем е уредена чрез нов Регламент 1217/2009.³ Той запазва основната методологическа рамка на системата и въвежда някои нови параметри с цел постигане на яснота и рационалност. Едновременно с това, промените в методологията гарантират съпоставимост и сравнимост на информацията от предходните изследвания.

Целта на СЗСИ е да набави данни, необходими за годишното определяне на доходите на земеделските стопанства, включени в наблюдението, както и провеждане на бизнес анализи. Информационен източник за получаване на тези данни са земеделските счетоводни отчети и представените в тях икономически и финансови резултати.

Наблюдението е частично представително, като извадката се формира въз основа на стопанствата, включени в т.нар. „поле на изследване”. Тук се отнасят земеделски стопанства с пазарна насоченост, които са част от всички регистрирани през последното преброяване или структурна анкета стопанства. Полето на изследването обхваща стопанствата с икономически размер, равен или по-голям от прага за включване, изразен в EUR, както е дефинирано в типологията на общността за земеделските стопанства. Друго изискване е, земеделското стопанство да се управлява от лице, което води или желае да води счетоводство. Участието в наблюдението е на доброволен принцип, като на отчетните стопанства се гарантира опазването на индивидуалните данни и използването им за статистически цели.

Типологията на земеделските стопанства в общността е класификационна система, чрез която те се разпределят в сравнително хомогенни групи според типа производство по технико-икономическа насоченост и икономическия им размер. Тя осигурява систематизиране на отделните характеристики на земеделските стопанства и възможност за сравнителен анализ на различни нива.

Европейската типология на земеделските стопанства се изгражда през 1985 г. с Решение на Комисията 85/377/ЕО.⁴ През последните няколко години, след приемането на новите страни-членки, отделни елементи на типологията се актуализираха няколкократно. Въвеждането на СЗСИ в агростатистическата практика на тези страни наложи синхронизация на характеристиките на стопанствата, получени от Структурните анкети с позициите от земеделските статистически отчети, за да се осъществи нейното приложение. С Регламент 1242/2008 на Комисията⁵ се въвежда нова типология, която да осигури представянето на информацията, набирана чрез СЗСИ, по класове (групи)

³ Council Regulation (EC) No 1217/2009 of 30 November 2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Community. OJ L 328, 15.12.2009, p. 27/38.

⁴ Commission Decision 85/377/EEC of 7 June 1985 establishing a Community typology for agricultural holdings. OJ L 220 of 17.8.1985, p. 1-32.

⁵ Commission Regulation (EC) No 1242/2008 of 8 December 2008 establishing a Community typology for agricultural holdings. OJ L 335 of 13.12.2008, p. 3-24.

земеделски стопанства според производствената специализация, икономическия размер и дела на другите доходоносни дейности.

Типът според технико-икономическата насоченост на дадено стопанство характеризира неговата производствена специализация. Тя се определя от относителния дял на производствен обем на отделните дейности в общия производствен обем на цялото стопанство. Стопанствата са специализирани в дадено производство, когато $\frac{2}{3}$ от общото производство е от тази дейност. Типът на земеделските стопанства според технико-икономическата насоченост има четири нива на детайлизация: общ тип производство, основен тип производство, специализиран тип производство и подразделения на специализирания тип.⁶

Първото, най-високо ниво на агрегиране – общ тип производство, съдържа три класа стопанства:

- ✓ Специализирани стопанства – растителни култури;
- ✓ Специализирани стопанства – животновъдна продукция;
- ✓ Смесени стопанства.

Второто ниво – основен тип производство, е представено с девет класа:

- ✓ Полски култури;
- ✓ Зеленчуци;
- ✓ Трайни насаждения;
- ✓ Преживни животни;
- ✓ Непреживни животни;
- ✓ Смесени растениевъдни стопанства;
- ✓ Смесени животновъдни стопанства;
- ✓ Смесени растениевъдно-животновъдни стопанства;
- ✓ Смесени животновъдно-растениевъдни стопанства;
- ✓ Некласифицирани стопанства.

Третото и четвъртото ниво съдържат около сто групи, характеризиращи конкретният вид производствена дейност.

Икономическият размер на земеделското стопанство се установява в зависимост от стойността на брутната стандартна разлика (*Standard Gross Margins*) за стопанството, изразена в икономически единици за размер (*European Size Units – ESU*) до 2008 г., и в EUR от 2009 г. Брутната стандартна разлика е основен показател за резултатите от дейността на земеделското стопанство и се определя като разлика между стойността на брутната продукция и специфичните разходи за нейното производство по отделни видове дейности – растениевъдство, животновъдство и др.

Класовете в старата и новата типология са формирани по различен начин и за осигуряване на сравнимост се налага прегрупиране на стопанствата през различни отчетни периоди. Класовете по икономически единици (една икономическа единица е равна на 1200 EUR) са съответно: под „4 ESU“; „от 4 > 16 ESU“; „от 16 > 40 ESU“; „от 40 > 100 ESU“ и „100 ESU и повече“.⁷

Класовете по икономически размер в действащата типология, изразени в EUR, са следните: I клас – под 2000 EUR; II клас – от 2000 до > 4000 EUR; III клас – от 4000 до > 8000 EUR; IV клас – от 8000 до > 15000 EUR; V клас – от

⁶ Commission Regulation (EC) No 1242/2008. ANNEX I. CLASSIFICATION OF AGRICULTURAL HOLDINGS BY TYPE OF FARMING. p 6-7.

⁷ Agriculture Statistical yearbook. Data 1992-2001. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002, p. 109.

15000 до > 25000 EUR; ... ; XIII клас – от 1500000 > 3000000 EUR; XIV клас – равно или по-голямо 3000000 EUR.⁸

Нормативната уредба позволява прегрупиране на стопанствата в по-високите класове, тъй като броят на стопанствата в тях прогресивно намалява. Така се спазва изискването при статистическата групировка за формиране на групите по начин, осигуряващ наличието на достатъчно единици във всяка от тях.

Третият критерий от типологията на земеделските стопанства (нов) е размерът на *други доходоносни дейности*, пряко свързани със стопанството. Той е включен допълнително през 2010 г., тъй като се разширява обхватът на дейностите в стопанството и нараства значението им за формиране на доходите му. Класовете по този критерий са три и се формират на базата на относителния дял на тези дейности в крайния производствен обем на стопанството: I клас – от 0 до 10%; II клас – по-голям от 10 до 50%; III клас – по-голям от 50% до по-малък от 100%.⁹

Въз основа на посочените критерии – производствена специализация, икономически размер и други доходоносни дейности за земеделското стопанство, се осъществяват процедурите за стратификация на полето на изследване. Основните решения във връзка с подбора на стопанствата, които ще се наблюдават, се вземат на национално ниво, но броят им за отделните държави се определя от Евростат и има нормативен характер.

Статистическото наблюдение на доходите на земеделските стопанства чрез СЗСИ се извършва чрез попълване на земеделски статистически отчети. В стопанствата, в които се води счетоводство, този отчет се попълва от управителя или анкетъора въз основа на счетоводната информация. За стопанствата без счетоводство, стопаните попълват дневник на стопанството, информацията от който се пренася в статистическия отчет от анкетъора. Начинът и формата на представяне на счетоводната информация за годишното определяне на доходите на земеделските стопанства се регламентират от Евростат, като се адаптират към специфичните особености на земеделието в страните-членки.

Информацията във формуляра (въпросника) се отнася за отделното стопанство и за една отчетна година, състояща се от 12 последователни месеца. В него се отразяват данни за дейностите само със селскостопанско предназначение. Не се отчитат доходи от неземеделски дейности на стопанина или неговото семейство (пенсии, наследство, лични банкови сметки и др.).

Форматът на земеделския статистически отчет съдържа 14 раздела с въпроси, характеризиращи състоянието на земеделското стопанство:¹⁰

✓ Раздел А: Обща информация за стопанството – местоположение, категория тип земеделие при подбора и въз основа на счетоводните данни, клас по икономически размер при подбора и въз основа на счетоводните данни, други особености.

⁸ Commission Regulation (EC) No 1242/2008. ANNEX II. ECONOMIC SIZE OF HOLDINGS. p 20.

⁹ Commission Regulation (EC) No 1242/2008. ANNEX III. OTHER GAINFUL ACTIVITIES DIRECTLY RELATED TO THE HOLDING. p. 21.

¹⁰ Commission Regulation (EC) No. 868/2008 of 3 September 2008 on the farm return to be used for determining the incomes of agricultural holdings and analysing the business operation of such holdings. OJ L 237 of 4.09.2008. ANNEX I. LAYOUT OF FARM RETURN. p. 20-26.

- ✓ Раздел Б: Владение на земята – използвана земеделска площ (ИЗП) общо, в т.ч. собствена и под аренда.
- ✓ Раздел В: Работна сила – постоянно и временно наета, платена и неплатена работна ръка, измерена в брой заети, в годишни работни единици (ГРЕ) и в отработени човекочасове.
- ✓ Раздел Г: Брой и стойност на селскостопанските животни – в началото и в края на отчетния период и среден брой по видове животни.
- ✓ Раздел Д: Движение (оборот) на селскостопанските животни – закупени, продадени и потребени в стопанството.
- ✓ Раздел Е: Разходи – за труд, земя, машини, фуражи, семена, електроенергия, горива, лихви и др., групирани по направления.
- ✓ Раздел Ж: Дълготрайни активи и оборотен капитал – земя, трайни насаждения, сгради, машини и оборудване, оборотен капитал.
- ✓ Раздел З: Задължения – общо, в т.ч. дългосрочни, средносрочни и краткосрочни.
- ✓ Раздел И: Данък добавена стойност.
- ✓ Раздел Й: Безвъзмездни помощи и субсидии.
- ✓ Раздел К: Продукция.
- ✓ Раздел Л: Квоти и други права.
- ✓ Раздел М: Преки плащания.
- ✓ Раздел Н: Други.

Обработката на въпросниците, обобщаването и анализът на информацията се извършва от национален орган, определен за връзка с Евростат. Надлежно изготвените земеделски статистически отчети се предават на Комисията от този орган чрез изградена на европейско равнище информационна система. Тя позволява електронен обмен на изискваната информация на базата на модели, предоставени на националната служба чрез системата. Държавите-членки своевременно са уведомявани относно общите условия за актуализиране на системата.

В полето на изследване на европейско равнище са обхванати около пет милиона стопанства с пазарна насоченост, от които в извадката за СЗСИ са включени около 82000 отчетни стопанства. България, като страна-член на ЕС, участва в това статистическо изследване и изпълнява поетите задължения по набирането, обработката и анализа на информацията за доходите на земеделските стопанства чрез СЗСИ.

II.

След проведеното през 2002 г. пилотно проучване на доходите на земеделските стопанства в България, системата започва да функционира като ежегодно статистическо наблюдение. Полето на изследването през периода 2003-2009 г. включва земеделски стопанства с пазарна насоченост, като количественият праг за икономически размер на стопанството е една икономическа единица (1200 EUR). Извадката от отчетни стопанства е предвидена в обем от около 2000 единици, но през първата година на наблюдението нейното изпълнение е под 50%. Обобщени данни за полето на наблюдение и обема на извадката са представени в таблица 1.

Таблица 1. *Земеделски стопанства в полето на наблюдение и представителната извадка на СЗСИ за периода 2003-2009 г.*

Години	ЗС общо (бр.)	ЗС в полето на наблюдение (бр.)	ЗС – % от общия брой	ЗС в извадката (бр.)	ЗС – % от полето на наблюдение
2003	665548	157279	23,63%	655	0,42%
2004	621595*	133981	21,55%	878	0,66%
2005	520529	118088	22,69%	946	0,80%
2006	476576*	117939	24,75%	1034	0,88%
2007	481920	117939	24,47%	1916	1,62%
2008	437967*	117572	26,84%	2001	1,70%
2009	394014*	105893	26,88%	1950	1,84%

** За годините, когато не е провеждана Структурна анкета или Преброяване на ЗС, броят на стопанствата е установен по оценка чрез средногодишния абсолютен прираст. Източник: МЗХ, Отдел „Агростатистика”, СЗСИ ‘2003-2009 и изчисления на автора.*

Броят на стопанствата, включени в полето на наблюдение, намалява, следвайки тенденцията на общо намаление на броя на земеделските стопанства в страната. Темпът на намаление на общия брой (при база 2003 г.) е по-голям от този на стопанствата в полето – общият брой е намалял с около 41%, докато стопанствата – с 32%. Единиците в полето на наблюдението са около 1/4 от общия им брой, но поради разликата в темповете на намаление, техният относителен дял нараства – от 23,6% през 2003 г. на 26,8% през 2009 г. Това показва, че се е увеличил дела на стопанствата с пазарна насоченост в страната.

Броят на единиците в извадката постепенно нараства през периода – от 655 стопанства през 2003 г. достига най-голямата си величина през 2008 г. – 2001 стопанства. Включването на все повече стопанства в обхвата на наблюдението намалява грешката на репрезентативността и увеличава достоверността на получената информация. До 2009 г. резултатите са представителни на национално ниво, а след въвеждане на промените в базовата методология (от 2010 г.) се осигурява представителност и на регионално равнище (райони на планиране).

Специфичните особености на селскостопанското производство, резултат от действието на природните и биологични фактори, определят и особеностите при дефинирането на основните категории, използвани при определяне на доходите на земеделските стопанства: брутна продукция на стопанството, междинно потребление, специфични разходи, разходи за земя, труд и капитал, брутна добавена стойност, нетна добавена стойност и нетен доход.

Брутната продукция за отделното стопанство се формира от стойността на продукцията от растениевъдството, от животновъдството и от другите дейности. Продукцията от растениевъдството и животновъдството включва стойността на продадената растениевъдна и животновъдна продукция, стойността на произведените и потребените в производствения процес продукти (семена, посадъчен материал, грозде за вино, мляко и т.н.), плащанията в натура и собствената консумация, разликата в остатъците от продукция между края и началото на периода. Приходите от други дейности отразяват стойността на извършените услуги, приходите от продажби и др.

Междинното потребление характеризира размера на всички продукти и услуги, вложени в производствения процес и се формира от сумата на специфичните разходи в растениевъдството, животновъдството, за механизация и другите общи разходи. Специфичните разходи в растениевъдството включват разходите за семена, торове, препарати за растителна защита. Към специфичните разходи в животновъдството се отнасят разходите за фуражи по видове и други. Разходите за механизация включват разходите за външни услуги, за поддръжка на машините, за горива и резервни части. В състава на другите общи разходи се съдържат разходите за ремонт на сградите, за електроенергия, за вода и т.н.

Разходите за земя, труд и капитал по своето съдържание са сумите на изплатените заплати и осигуровки, за наем на земята и др.

Брутната добавена стойност на стопанството се получава като разликата между брутната продукция и междинното потребление се намали с разходите за данъци и такси. Прибавят се получените субсидии (ако има такива).

Нетната добавена стойност е равна на брутната добавена стойност минус амортизациите.

Нетният доход характеризира крайния резултат от дейността на стопанството и се получава като от нетната добавена стойност се спаднат разходите за земя, труд и капитал.

Определянето на дохода на земеделските стопанства, неговата структура и динамика, е основна задача на анализа на резултатите от СЗСИ. Последователността на формиране на дохода, въз основа на дефинираните категории, е представена на фиг. 1:

Продукция от растениевъдството		Продукция от животновъдството		Приходи от други дейности		Премии и субсидии	
Брутна продукция							
Междинно потребление		Брутна добавена стойност					
Специфични разходи	Други разходи						
		Амортизации		Нетна добавена стойност			
				Заплати	Наеми	Лихви	Нетен доход

Фигура 1. Схема за формиране на дохода в земеделското стопанство съгласно методологията на СЗСИ

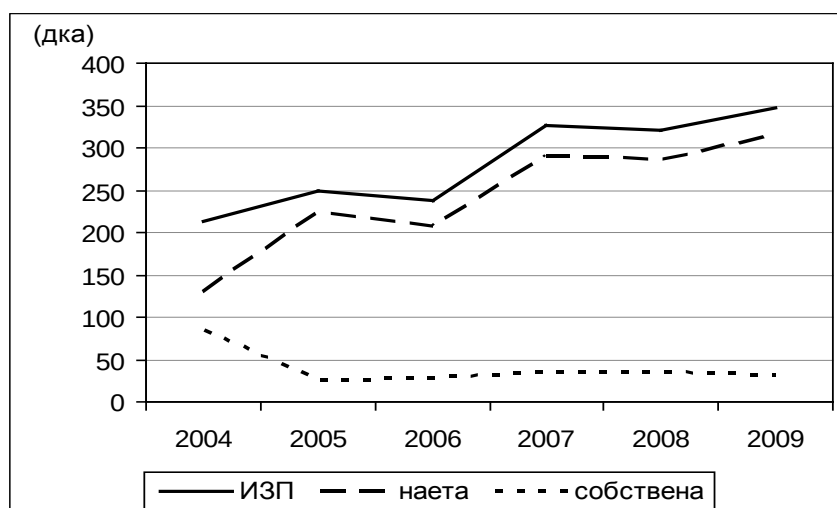
Посочените икономически индикатори се установяват въз основа на набраните индивидуални данни, които се агрегират с оглед запазване на статистическата тайна. Изчисляват се и се публикуват средните резултати за едно земеделско стопанство, които са представителни за стопанствата от полето на наблюдението. Икономическите показатели се разработват по производствена специализация на стопанството – растениевъдство, животновъдство и други доходоносни дейности, по видове специализации, по елементи на разходите, както и в комбинирани групи по два и повече признака. Данните за основните икономически и производствени резултати от дейността на земеделските стопанства са представени в таблица 2.

Таблица 2. Основни икономически резултати от СЗСИ за периода 2004-2009 г. (средно за земеделско стопанство в извадката)

Показатели	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ИЗП – общо (дка)	214	250	237	326	321	348
собствена	84	26	29	36	35	33
наета	130	224	208	290	286	315
Работна сила – общо (ГРЕ)	2,1	2,2	2,0	2,1	2,2	2,2
неплатена	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2	1,1
платена	1,0	1,2	0,9	0,9	1,0	1,1
Брутна продукция (хил.лв.)	28,3	32,3	36,3	43,4	52,6	47,7
От растениевъдството	16,2	19,5	20,3	25,7	34,5	31,0
От животновъдството	10,2	9,8	14,6	15,0	14,2	14,2
От други дейности	1,9	3,0	1,4	2,7	3,9	2,5
Междинно потребление (хил. лв.)	15,5	17,4	21,4	24,8	31,1	32,0
Специфични разходи в растениевъдството	4,1	4,9	4,7	7,2	9,7	10,7
Специфични разходи в животновъдството	5,9	4,6	9,0	9,0	8,9	9,0
Други общи разходи	5,5	7,9	7,7	8,6	12,5	12,3
Брутен доход (хил. лв.)	13,2	15,4	116,0	23,7	30,6	28,9
Нетен доход (хил. лв.)	5,8	5,6	5,7	11,4	13,2	10,3

Източник: МЗХ, Отдел „Агростатистика“, СЗСИ '2003-2009.

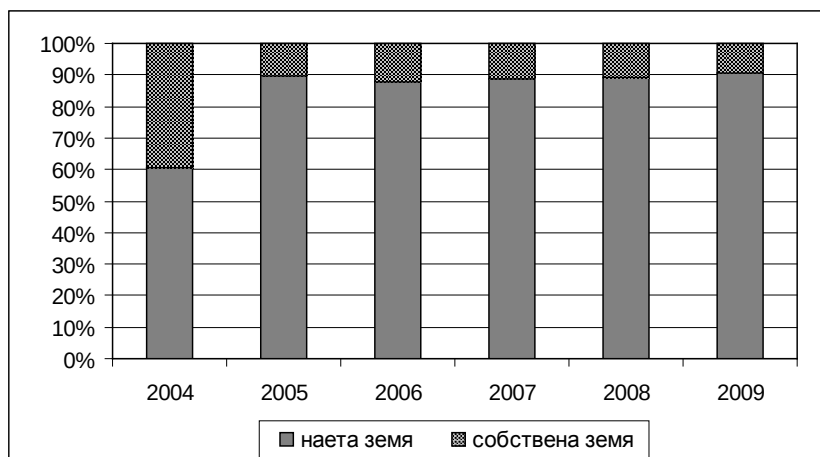
Общият размер на **използваната земеделска площ** в стопанствата с пазарна насоченост нараства през периода. Тъй като броят на стопанствата намалява, това води до увеличение на средния размер на ИЗП за едно стопанство. През 2009 г. средната ИЗП възлиза на почти 350 дка при 214 дка през 2004 г., като нарастването е с 40%. То се държи преди всичко на допълнително наетата земя (фиг. 2).

Фигура 2. Динамика на използваната земеделска площ в едно стопанство за периода 2004 – 2009 г.

Периодът 2004 – 2005 г. се характеризира с рязка промяна в съотношението между собствената и наетата земя – делът на собствената земя

намалява над 3 пъти за сметка на допълнително наетата. През следващите години структурата на ИЗП според собствеността остава относително постоянна (фиг. 3).

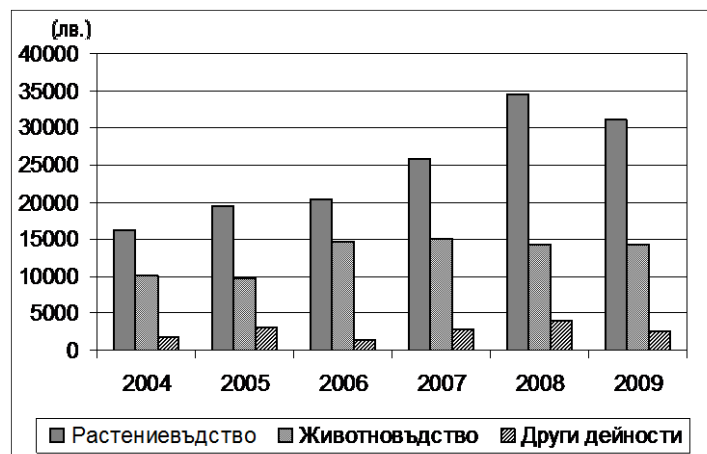

Фигура 3. Структура на използваната земеделска площ според формата на собственост за периода 2004 – 2009 г.

Установените закономерности характеризират положителните процеси на уедряване на стопанисваната земя чрез арендуване, като по този начин се осигуряват по-добри условия за механизация и агротехнически мероприятия, и като цяло – за по-ефективна земеделска дейност.

Работната сила, заета в изследваните стопанства, е относително постоянна. Трудът, измерен в ГРЕ (еквивалент на пълна годишна заетост, равен на 1826 часа) възлиза средно на стопанство около 2,1 – 2,25 ГРЕ. Запазва се съотношението между семейната и несемейната работна ръка, като с малки колебания вложеният от тях труд е по равно в общия обем.

Брутната продукция на едно стопанство нараства до 2008 г. от 28348 лв. през 2004 г. на 52603 лв. през 2008 г., или с 85%. Това е свидетелство за положителните промени в състоянието на пазарните стопанства, резултат от окрупняването на земята и приемането на страната в ЕС. Увеличаването на субсидиите от европейските фондове компенсира част от разходите и допринася за нарастване на производствения обем. Като последица от икономическата криза, през 2009 г. брутната продукция намалява с около 10% спрямо 2008 г. Това се дължи преди всичко на динамиката на брутната продукция по видове дейности – растениевъдство, животновъдство и други дейности (фиг. 4).

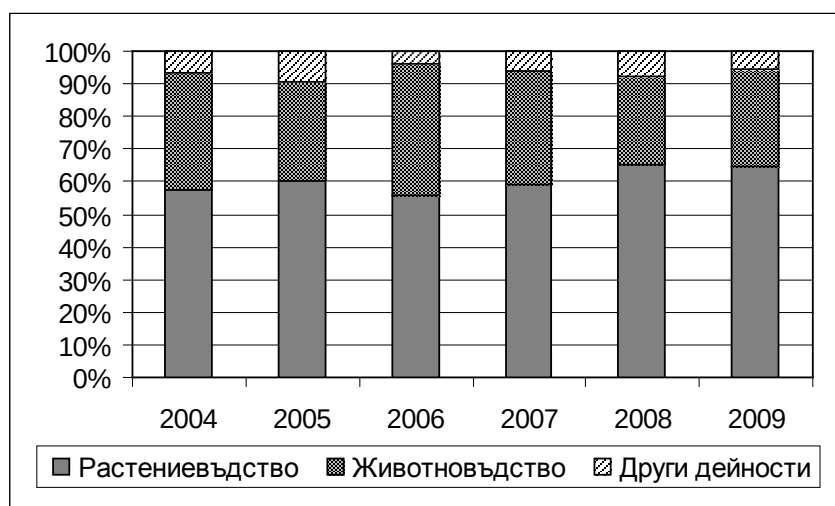
Фигура 4. Динамика на брутната продукция по видове специализации за периода 2004 – 2009 г.

Информацията от СЗСИ показва, че най-голям е обемът на брутната продукция от растениевъдството, като тя нараства и с най-бързи темпове. Средногодишният темп (на верижна база) за периода е над 120%. През 2009 г. обаче, почти цялото намаление на брутната продукция за стопанството се дължи на намалението в растениевъдството – около 10%. Това определя и значението на тази специализация за общото състояние на доходите в земеделските стопанства.

Обемът на животновъдната продукция е с по-слабо изразена, но разнопосочна динамика – приблизително еднакъв обем през 2004 г. и 2005 г., най-голямо нарастване през 2006 г. с около 48%, и запазване на производствените резултати през следващите години с минимално намаление.

Брутната продукция от другите доходоносни дейности е с най-малък обем и разнопосочни изменения. Динамиката се дължи на разнообразния характер на дейностите, от които е резултат.

Структурата на брутната продукция по специализации е умерено динамична (фиг.5).

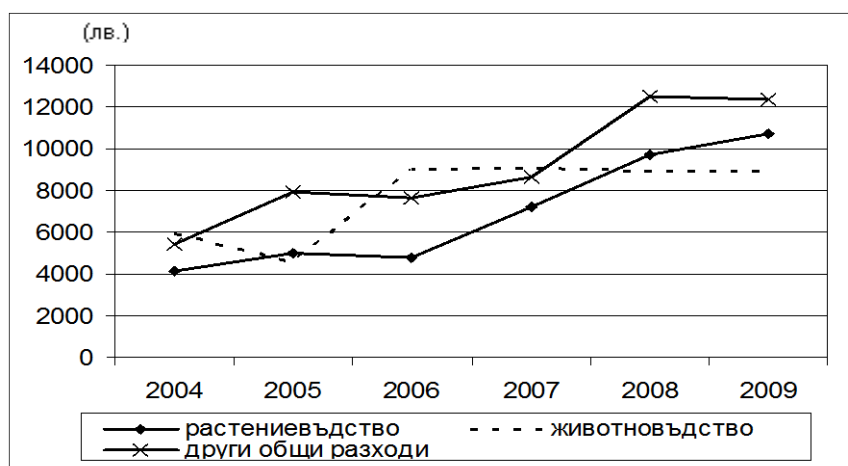

Фигура. 5. Структура на брутната продукция според производствената специализация за периода 2004 – 2009 г.

Най-голям е относителният дял на растениевъдната продукция, който нараства през целия период. Това е за сметка на намалението на относителния дял на животновъдната продукция, която проявява противоположна тенденция – непрекъснато намаление. Резултатите от проведеното през 2010 г. пълно преброяване на земеделските стопанства показват, че тази тенденция продължава. Намаляват броят и продуктивността на отглежданите животни и се задълбочават проблемите на тази производствена специализация. Животновъдството продължава да се характеризира с непривлекателност на труда, породена от ниското заплащане и условията на работа, високите разходи за фуражи, ниските изкупни цени, нормативните затруднения при получаването на субсидии и т.н.

Най-нисък е относителният дял на брутната продукция от другите дейности. Той се движи между 3% и 9% през отделните години.

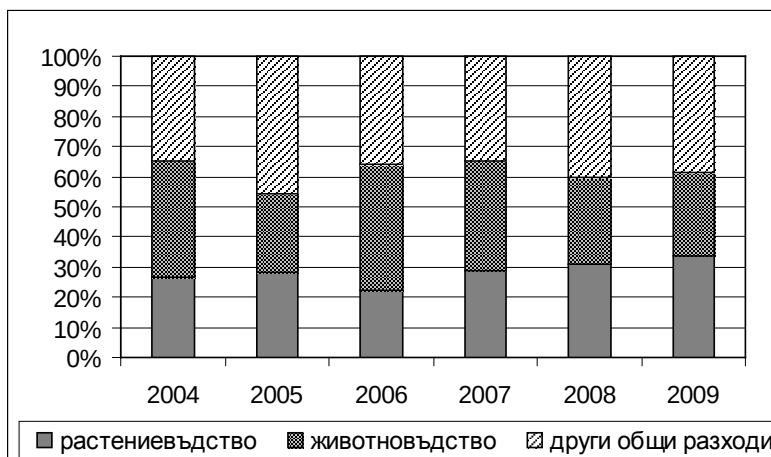
Едновременно с нарастването на брутната продукция, нарастват и разходите на земеделското стопанство, при това с по-бързи темпове. Тенденцията е възходяща през целия период. Увеличението на *междинното потребление* през 2009 г. спрямо 2004 г. е със 105%, т.е. над два пъти. Динамиката на елементите на междинното потребление е представена на фиг. 6.

Фигура 6. Динамика на междинното потребление по видове разходи за периода 2004 – 2009 г.

Данните сочат, че специфичните разходи в животновъдството са относително постоянни след 2006 г., докато специфичните разходи в растениевъдството и другите разходи проявяват тенденция на нарастване през целия период.

Що се отнася до структурата на разходите, може да се отбележи, че през отделните години трите групи променят не само относителния си дял, но и мястото си в ранжирането им по големина. През 2004 г. най-голям е относителният дял на разходите в животновъдството с 38,4%; през 2005 г. – на другите разходи с 45,4%; през 2006 г. и 2007 г. – отново животновъдството с 42,1% и 36,4%; през 2008 г. и 2009 г. – другите разходи с 40,1% и 38,6% (фиг. 7).

Фигура 7. Структура на междинното потребление по видове разходи за периода 2004 – 2009 г.

Общият извод, който се налага, е, че с най-нисък размер остават разходите в растениевъдството, като по този начин себестойността на продукцията е ниска. Това е една от причините за насочване на земеделските производители към отглеждане на зърнени култури, в частност маслодайни, тъй като доходите, реализирани в тези дейности, са високи. Най-непродуктивни са разходите в другите доходоносни дейности, тъй като с единица разход се произвежда най-малък размер продукция. Докато в растениевъдството с 1 лв. разходи се създава 2,9 лв. брутна продукция, а в животновъдството – 1,6 лв., то в другите дейности с 1 лв. се произвежда 0,21 лв. брутна продукция. Независимо от разширяването на обхвата на другите доходоносни дейности в селското стопанство и нарастващото им значение за доходите на земеделските стопанства на европейско равнище, резултатите от СЗСИ показват, че в България като традиционни остават растениевъдството и животновъдството. Другите дейности, като агротуризм, отдаване на машини под наем, наеми и пр. все още не са доходоносни, поради което остават извън дейността на земеделските стопанства.

Нетният доход, като краен резултат от дейността на стопанствата, нараства от 5820 лв. през 2004 г. до 13202 лв. през 2008 г., когато е най-високата му стойност. Следва намаление през 2009 г., резултат от въздействието на икономическата криза – с 22,3%. Средното намаление за страните от ЕС е около 13% за същата година, т.е. средните доходи на стопанствата с пазарна насоченост в България са намалели почти два пъти повече в сравнение с намалението в европейските стопанства. Размерът на субсидиите за инвестиции нараства през периода, но размерът им е твърде нисък за осъществяване на такива – средно около 200 лв. за стопанство.

СЗСИ осигурява подробна информация за задълбочаване на анализа на доходите на земеделските стопанства в няколко насоки – анализ на разпределението на стопанствата от полето по икономически размер и производствената им специализация, характеризиране продуктивността на земеделските производствени разходи по типове производства – общ, основен и специфичен и др. Освен това данните от Системата за земеделска счетоводна информация са основен източник (в някои случаи и единствен) за изчисляване на показателите за характеризиране на производителността на труда,

рентабилността на производството и други индикатори за ефективността на земеделската дейност.

Ежегодно осъществяваните статистически наблюдения на доходите на земеделските стопанства чрез СЗСИ осигуряват на национално и европейско ниво широкообхватна информация за размера, структурата и динамиката на доходите на земеделските стопанства. Едновременно с това, методологията и отчетността непрекъснато се развиват и подобряват с оглед адаптирането към икономическите и структурните промени в земеделието, от една страна, и осигуряването на съвместимост и сравнимост с аграрната статистика на Европейския съюз, от друга страна. Резултатите от действието на СЗСИ са особено полезни за стопанствата като индивидуални единици, тъй като чрез нея те установяват своите финансови и технически показатели и мястото си сред стопанствата със същата специализация и размер. Обобщените икономически индикатори, представителни за стопанствата с пазарна насоченост, са основен информационен ресурс за анализи и прогнози, необходими за усъвършенстване на държавното регулиране по отношение на субсидиите и ефективното управление на аграрния сектор.

Използвана литература

1. Sistema za zemedelska schetovodna informatsiya '2003-2009. Agrostatistika, MZH. [Система за земеделска счетоводна информация '2003-2009. Агростатистика, МЗХ.]
2. Agriculture Statistical yearbook. Data 1992-2001. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002, p. 109.
3. Commission Decision 85/377/EEC of 7 June 1985 establishing a Community typology for agricultural holdings. OJ L 220 of 17.8.1985, p. 1-32.
4. Commission Regulation (EC) No 1242/2008 of 8 December 2008 establishing a Community typology for agricultural holdings. OJ L 335 of 13.12.2008, p. 3-24.
5. Commission Regulation (EC) No 1242/2008. ANNEX I. CLASSIFICATION OF AGRICULTURAL HOLDINGS BY TYPE OF FARMING. p 6-7.
6. Commission Regulation (EC) No 1242/2008. ANNEX II. ECONOMIC SIZE OF HOLDINGS. p 20.
7. Commission Regulation (EC) No 1242/2008. ANNEX III. OTHER GAINFUL ACTIVITIES DIRECTLY RELATED TO THE HOLDING. p. 21.
8. Commission Regulation (EC) No. 868/2008 of 3 September 2008 on the farm return to be used for determining the incomes of agricultural holdings and analysing the business operation of such holdings. OJ L 237 of 4.09.2008. ANNEX I. LAYOUT OF FARM RETURN. p. 20-26.
9. Council Regulation (EC) No 1217/2009 of 30 November 2009 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Community. OJ L 328, 15.12.2009, p. 27/38.
10. Regulation No 79/65/EEC of the Council of 15 June 1965 setting up a network for the collection of accountancy data on the incomes and business operation of agricultural holdings in the European Economic Community. OJ No 109, 23.6.1965, p. 1859/65.